

Uddrag fra:

Sjælland, Lolland, Falster og Møn

af Palle Lauring

Forum, København 1980

Fanefjord. Navnet er en fanfare, men hvad står det for? Kirken er meget stor for den enkle bygd. Den er toskibet, med murede piller ned midt igennem, og den er smykket med gotiske billeder især malet af Elmelundemesteren.

Det er lyst gotisk humør i folkelig fortællestil, en naiv fortrolighed, men ikke spor ubevidst. Det er de hellige legender i middelalderens hverdag, her sidder julenat Maria med barnet i stalden, mens Josef guffer øllebrød i sig af en middelalderlig dansk lerpotte, alt er ligetil, fatteligt for enhver. Farverne er blegede, men fine, og få steder ser man det sene danske kirkemaleri så intens som her. Kirken er et af hovedmonumenterne i det danske kirkemaleri. Hvor de svenske sengotiske mestre ofte er mere monumentalt storladne, er de danske snakkende, hyggelige, uhøjtidelige, enkelthederne er alligevel i balance, farverig, levende og helstøbt. Og gå herind en klar solrig vinterdag, når nysneen ligger over kirkegården. Så kastes sollyset nedefra gennem kirkeruderne op i de farverige hvælv, og man står lammet og stum i en overvirkelig åbenbaring, et rum, en verden af lys og farver, en oplevelse af det danske kalkmaleri, der aldrig glemmes.

Men hvad skal den store kirkebygning her?

Fanefjord er ikke bare smuk, den er spændende. Saxo taler om, at de danske søtogter mod venderne, under Valdemar den Store, havde deres hoved-flådebase ved Vordingborg, men en fremskudt base ved Møn. Han nævner intet navn, men Stege Nor ligger akavet, så man gætter gerne på Fanefjord, der ligger glimrende, med noget nær fri udfart i Østersøen, og lige så let fart op i strømmene og mod Storebælt eller Sundet. Der er aldrig gravet ved Fanefjord, og mig bekendt intet fundet, der kan "bevise" noget som helst, men det var værd at se nærmere på stedet her. For selv om tanken om flådebase ikke kan holde, så var her ganske givet sildefiskerioplads i middelalderen. Skanør og Falsterbo var hovedstedet, men Malmø var med, Dragør, Køge, Præstø, Stege, Lollands Albue, og endnu flere. Fanefjord har været et oplagt sted. Og her er så forklaringen på den forbavsende store kirke, den største landsbykirke på Møn, større end købstaden Borres. Ingen landsby har samlet sig om den store kirke. Alt ser netop ud, som om den groede op på en funktion, der ikke mere findes, for kendt valfartskirke var den ikke. Sildefiskerne betalte for plads her, og de skænkede gaver. I alt fald spor af deres boder skulle man kunne finde under grønsvær og agermuld, og fjorden er i dag i den grad mudret til (cirka 1 meter vand) at der er mulighed for smukke fund af skuder og både – egentlig en bedre mulighed, end ved de fleste andre sildepladser. Den mulighed var værd at se på. *Store Dame* er en by, på de nyeste kort desværre pedantisk rettet til Damme, den hedder og udtales Dame. *Dame Mader* er et mosestrøg. En made er en våd eng, maj på sønderjysk, det er samme ord som mudder. Bønderne slog sig sammen om at dræne og grøfte, og det er grunden til at Stege Avis en gang om året, i september har, eller i alt fald har haft, en annonce om, at *Dame Maders Pumpelag* holder sin årlige generalforsamling hos Fru Rasmussen.

Et par af Vestmøns gravminder er klassiske: Kong Asgers Høj, Danmarks største og smukkeste jættestue hvor "man kan stå oprejst" – hvis "man" er temmelig lille, og Klekkendehøj med en dobbelt jættestue.

Stenbyggede kamre er skjult i en høj, der skyder ryg i kornet. De officielle jættestuer er ikke de mest fængslende. Det er et trist fænomen, at alle "seværdigheder", der nævnes meget og mere eller mindre bliver tilløbsstykker, på én eller anden måde "dør". De mister vitaminerne. Nu er ligefrem Kong Asgers Høj nok Møns mest nævnte jættestue, men ligefrem tilløbsstykke er den ikke, og den er imponerende, meget smuk, kamrets sidesten er blokke, som det har taget tid både at finde og slæbe til stedet, for selv om landet var stenrigt, før agrene blev ryddet, har de sten ikke ligget ventende her i en dyng. Det har taget år at få den stue rejst, og man har vel slæbt og slædet stenene om vinteren, når jorden var hård, når der var sne, og man havde tid nok. Men de mindre, ret ukendte stenstuer er overalt i landet. På Møn ligger en smuk stue på Hjelm mark, og her kommer ikke mange turister. Indgangshullet er dybt, man må på maven, og der er gerne lidt pløret i døren. Først næsten inde i kamret kan man rette sig halvt, og er man helt inde, er man atter i en solid jættestues gode mørke. Her er ikke mange dyr. Hvad skulle de her? En kat kan snige sig herind og få killinger. Her er ret tørt. Man sidder i det tyste sorte rum, og øjnene vænner sig til mørket, så det tynde lys fra indgangen efterhånden får en smule magt. Man mere aner end ser det tunge kammer, der stod ubrugt her i årtusinder, siden den sidste gravlæggelse fra stenalderbygden. Vi er vant til de stenstuer.

Også her er det en oplevelse at ha fremmede med, se med deres øjne. Stuen her ved Østersøens kølig strand er bygget omtrent samtidig med Ægyptens pyramider. De to verdner har intet andet om hinanden. Man var nået ikke så få skridt videre nede i Nildalen, mens de Mønske bønder sved skove af og kradsede jorden med en plov – der til gengæld ikke var stort ringere end den ægyptiske. De døde blev båret ind, der er ligetil. Men hvordan? Af hvem? Hvad tænkte de? Man sidder alene i timer i det stenrum. Ikke en lyd udefra når herind. Man får ugleøjne i tusemørket, så man skimter. Mere magter man ikke at se, hverken af stenstuen selv eller af det, der engang var en hverdag som ens egen. Hvem siger om tre tusind år, at han gad dog vide, hvordan vi egentlig tænkte og var i vor levende virkelighed? En hilsen til ham, men den når ham ikke.

Østenden af Møn er Klintekongens rige. Det er ikke blot eventyr, det er en gammel realitet, der nu snart kun eksisterer på tryk, i værket om sagnforskning.

Møn er ikke mere kendt for overtro og trolddom, end Sjælland eller Falster, men i et lille sluttet ørige er det lettere at få hold på, hvad den gamle bygdetro gik ud på. *Klintekongen* bor naturligvis i Møns Klint, men han hersker ikke over hele øen, kun over "Høje Møn". Vestpå hersker *Grønjætte*, og de to slås ikke, man har snarest indtryk af at *Grønjætte* er Klintekongens lensmand. *Grønjætte* har slået 7 kæmper på Falster, og det må minde om gamle kampe mellem landsdelene, Mønboerne elsker ikke Falstringerne i deres sagn. *Grønjætte* hviler i Grønsal på Hårbølle Mark, han har sundet sig på *Hvilestenen* i Frenderup, og på hans grav ligger en *Klingresten*. Den østlige vætte Klintekongen, hedder egentlig *Kong Opsal*, og "Opsal" betyder egentlig noget i retning af det høje helligested. Han skal holde fronten mod Klintekongen ovre i kridtklinten på Rø, eller som den hedder på tysk: Rygen. Rø-kongen hedder *Grap*. Opsal har en dronning. Hendes navn er glemt, men en klinteknude hedder *Dronningestolen*. *Grønjættens* hustru hedder *Fane*. De to gamle bygdeguder, der deler Møn imellem sig, færdes ridende. Kong Opsal kan finde på at køre, men begge er de på gejll jagt efter ellepiger og havfruer. Man dyrker de to jætte med drikofre, en skat øl, og *Grønjættens* hest får det sidste neg. Det lader man stå ude.

Det er ikke hele historien. På Østmøn hedder en mystisk jætte *Huno*. Hans *helligsø* er *Hunosø*, og han er sandsynligvis oprindelig en søvætte, der bor netop i den sø, så den har vel været helligsø. Han kendes ellers også på Falster. Til gengæld har Østmøn endnu en lokal vætte, en *Geddekonge* med *tyrehoved*. Han bor i Borresø og har en sunken kirkeklokke hos sig. Vestmøn er ikke helt snydt. Kong Asger ligger i Asgers

Høj. Men når øen komme i nød, vil Klintekongen drage ud og mane strandstenene, så de bliver til krigere og redder Møn. Det kaldes *Kongeridt*. Han har gjort det to gange allerede, og han skal gøre det én gang til. Hvad af alt det er bygdeguder, hvad er gamle storbønder og høvdinger, der er gledet halvt over i mytologien, og hvad er rent vrøvl?

En svag mindelse om gamle riter og tro, en hukommelse, der har holdt liv i rester af en bygdetro mere livsnær og levende end de islandske skjaldes kunstlede rekonstruktion af den officielle Asalære. Den bygdetro, vi her har halvglemte brokker af, var livstro, livssyn, et samliv med landet, en hvilen i den hjemlige verden, en tryghed overfor det meget, som ingen kunne klare for sig, men som var "skæbne", indtil dyrlæger, læger og landbrugskonsulenter skabte en ny viden, en saglighed en ny tryghed der gjorde den gamle overflødig.

Jonna Kjær-Nielsen
2010